

deurnese historische reeks

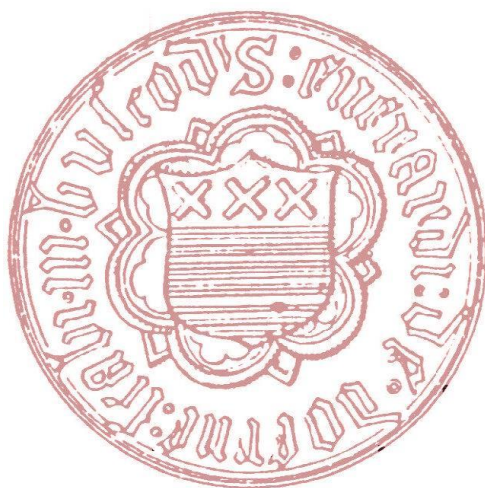
KLEINE SERIE 3

ton spamer

LEENSEL

de moeder van liessel

*een historisch/geografische en
toponymische studie*

deurne 2012

*durninum - fonds voor cultuurhistorische publicaties
architectuur - historie - landschap - populatie - religie - toponymie*

Eerder verschenen in de Deurnese Historische Reeks:

1. A.P.G. Spamer, Deurne en de Peel in Brons- en IJzertijd, ca. 2000 v.C.- ca. 450 n.C. Het Maas-Aa-gebied van Grave tot Roggel op grond van plaats- en waternamen. 32 pag. Deurne, 1998. (Uitverkocht)
2. A.P.G. Spamer, Toponiemen rond de Peel in de Brons- en IJzertijd, ca. 2000 v.C.- ca. 450 n.C. Bijna 700 plaatsen waternamen uit Noord-Brabant en Limburg met meer dan 2000 verwijzingen. 26 pag. Deurne, 1998. (Uitverkocht)
3. Pieter Koolen, ..die bedroefde plagen.. Deurne tijdens de Belgische Opstand 1830-1839. 78 pag. Deurne, 2002.
4. Ton Spamer, Vaste grond onder de voeten. Archeologische vondsten ca. 500 v.C. – ca. 1200 n.C. Deurne, 2004. 48 pag.
5. Ton Spamer, Waan of werkelijkheid. Willibrord en Bonifatius. Echternach, Deurne en Dokkum. 28 pag. Deurne, 2004.
6. Ton Spamer, Een heden zonder verleden heeft geen toekomst. Bescherming en revitalisatie van de restanten van het Deurnes verleden. (In voorber.)
7. Ton Spamer, Eessens Put en de Kaweise Loop. De noordgrens van de heerlijkheid Deurne. Een historisch/ geografische en toponymische studie. Deurne, 2009
8. Ton Spamer, Een karretje op den zandweg reed.... Deurnese toponiemen uit de periode 721-1900. Deurne, 2010. 484 pag.
9. Ton Spamer, Historisch-geografische atlas van Deurne, deel 1. (In voorber.)
10. Zuidoost-Brabants Glossarium. De achtergrond van de toponiemen vanuit de literatuur. Deurne, 2013.

In de Kleine Serie:

1. Ton Spamer, Veldheuveld te Deurne. Het goed Stakenborch - Ten Eijnde en de Derpse Hoeve. Een historisch/ geografische en toponymische studie. Deurne, 2010.
2. Ton Spamer, Mond < Man; Hel < Hel. Het Hellegat in Deurne en de oorsprong van de naam Helmond. Een historisch/geografische en toponymische studie. Deurne, 2010.

Over de auteur.

Ton Spamer studeerde geschiedenis in Utrecht en doceerde dit vak aan het Peelland-College te Deurne. Daarnaast was hij vice-voorzitter van de Culturele Raad Deurne, voorzitter van de Openbare Bibliotheek, lid van het hoofdbestuur van de Provinciale Bibliotheek-Centrale, de Provinciale Bibliotheekcommissie en een aantal landelijke besturen en ministeriële commissies.

Hij publiceerde onder andere over Deurne in de Brons- en IJzertijd, de Willibrordusparochie in Deurne van 700-1800, over Deurnese toponiemen 721-1900 en in Duitsland over het laat-middeleeuwse kleinstedelijk patriciaat. Hij geeft cursussen en lezingen, vertaalt Duitse kunstcatalogi en vakliteratuur en vervaardigde examenmateriaal o.a. over historiografie, Nietzsche en La Belle Époque. Ook schreef hij jarenlang een cultuurhistorische column in Omologie. Sinds 1979 is hij recensent voor Duitstalige vakliteratuur op het terrein van geschiedenis en kunst. Publicaties en over tot op heden voortlevend heidendom zijn in voorbereiding. Oprichter/redacteur van “Durninum”, fonds voor cultuurhistorische publicaties over Deurne.

© Niets uit deze uitgave mag worden gekopieerd, gescand of hoe dan ook overgenomen zonder uitdrukkelijke toestemming van de auteur (a.spamer@spamer-dewit.nl) tenzij voor eigen gebruik. Opname van de gehele of gedeeltelijke inhoud in gegevensverzamelingen, databestanden, encyclopedieën en op internet is absoluut uitgesloten.

Inleiding.

In 1996 heeft Wiro van Heugten aandacht besteed aan het blokhuis van Leensel. Hij stelt daarbij dat het blokhuis voor het eerst wordt vermeld in een akte van Karel de Stoute uit 1468, waarin het voorkomt als grenspunt van de heerlijkheid Vlierden.¹ Ook Deurnewiki hanteert deze datering.² Daar wordt geen bron van vermeld.

Ouwerling deelt in zijn bekende geschiedwerk mede, dat het stichtingsjaar niet bekend is. Hij noemt de Bossche stadsrekening over de periode 1509/1510 het oudste stuk waarin over het Leenselse blokhuis wordt gesproken.³ Dat het een grenspunt was schijnt voor hem onbelangrijk geweest te zijn, want dat vermeldt hij niet. Het is trouwens opvallend genoeg, dat -waar zijn boek vol staat met letterlijk geciteerde lange teksten- hij de grensbeschrijving achterwege laat, terwijl dat toch de oudste schriftelijke beschrijving van Deurne is, met tal van historische herkenningspunten. Hij laat het bij de droge vermelding dat de grenzen "*in 't ruwe*" zijn vastgesteld bij de uitgifte der gemene gronden in 1326 en definitief in 1466.⁴ Een merkwaardige omissie in zo'n uitputtend werk. Ouwelings kwalificering is bovendien nogal onjuist, want de grensbeschrijving van 1326 is onberispelijk in haar nauwkeurigheid en zeker niet 'ruw'. Overigens geeft ook Deurnewiki die grensbeschrijving niet.

De grenzen van het middeleeuwse Deurne zijn vastgelegd in de Uitgiftebrief van 1 maart 1326⁵, waarin hertog Jan III de inwoners het gebruiksrecht gaf op de woeste gronden zoals de heidevelden en de Peel. Vaak wordt gedacht dat dat document niet meer bestaat en dat we het moeten hebben van een nieuwe uitgiftebrief uit 1464. Maar daarin is de oorkonde van 1326 opgenomen en die kunnen we om 3 redenen letterlijk nemen.

Ten eerste gebruikt de hertogelijke kanselarij de term "*vidimus*" (lat. "wij hebben gezien"). Deze uitdrukking betekent in zo'n officieel notarieel gewaarmerkt stuk dat de oorspronkelijke acte is gezien en in haar geheel letterlijk is opgenomen. De inwoners van Deurne waren het oorspronkelijke document kwijtgeraakt. De hertogelijke kanselarij had uiteraard een eigen exemplaar. Dat wordt hier in zijn geheel overgenomen, zodat Deurne ook weer over de complete tekst beschikte.

Ten tweede volgt dan de beschrijving van het gebied dat de Deurnese inwoners mogen gebruiken, de gemeijnt. De omgrenzing daarvan begint met: "*..... die gemeente die gelegen is binnen Ghevarthsgerichte van Doerne alsoo verre sijn gerichte duerende is tot den eijgendomme van Vlierden.....*".⁶ Maar in 1464 was er helemaal geen Gevar van Doerne te bekennen die in Deurne een gericht had. Op dat moment had Iwan de Mol die bevoegdheid. Daar er duidelijk gesproken wordt van een gemeente "die gelegen *is*" en van een gericht "dat *durende is*", in de tegenwoordige tijd, moet de zin slaan op een situatie dat er duidelijk wel een Gevar van Doerne de justitie uitoefende. Dat slaat derhalve op de situatie in 1326. Anders was zeker de staande uitdrukking "*plach te sijn*" o.i.d. gebruikt. De kanselarijen waren erg precies met dergelijke omschrijvingen.

Ten derde valt een opmerkelijke vermelding op als er sprake is van de grens tussen Meijel en Deurne. Woordelijk staat er dan te lezen: "*.... ende van Vorckmeer tot den lande ende der Heerlijkheijt Heeren Willem van Goor Riddere van sijnen dorpe van Meijl tot Sint Wilbortsputte toe.... (enz.)*"

Willem van Ghoor, zoon van Daniel I van Ghoor -in 1307 drossaard van Brabant- was heer van Meijel van 1310-1330 en is ons goed bekend, in tegenstelling tot wat in Docudeurne te lezen valt.⁷ Hij was

¹ van Heugten, 14

² Onder het lemma "*Blokhuis (Lieszel)*".

³ Ouwering, 661.

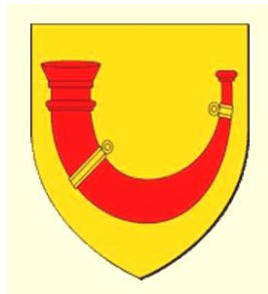
⁴ Id., 164.

⁵ De oorspronkelijke uitgiftebrief is gedateerd op 1 maart 1325. Maar aangezien men toen nog de Paasstijl hanteerde, waarbij het nieuwe jaar met Pasen begon, is dat volgens de huidige telling 1 maart 1326 geweest.

⁶ Register van Deurne en Lieszel waarin geregistreert zijn de verkrijgbrieven en andere privilegien etc, blz. 11-35, 1661 (1464.1.20). BHIC Eindhoven.

⁷ onder: 3 februari 1637 RHCL Schepenbank Meijel boek 5 folio 159. (Waarschuwing van h.w.)

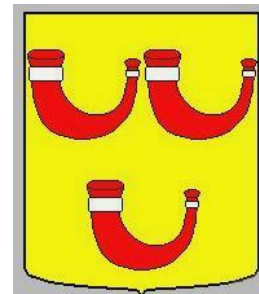
een zoon van Daniel Engelbertszoon van Cranendonck, die in 1306 ook "van Ghoor" werd genoemd. Deze Daniel was op zijn beurt een zoon van Engelbert van Horne en Ermengard van Mierlo. Een achternicht van deze Ermengard, Katharina van den Bogaert, trouwde met Gevart van der Vloet, in 1326 als heer van Deurne vermeld. "Sire Daniel de Gore" wordt in 1310 vermeld als deelnemer aan het toernooi te Mons (Bergen in Henegouwen). Zijn wapen toont gewoonlijk in zilver 3 rode hoorns en is daarmee verwant aan dat van Cranendonck, dat op zijn beurt is afgeleid van het wapen van Horne.⁸ Bij gelegenheid van het toernooi wapende hij met één rode hoorn in goud.

van Ghoor 1310

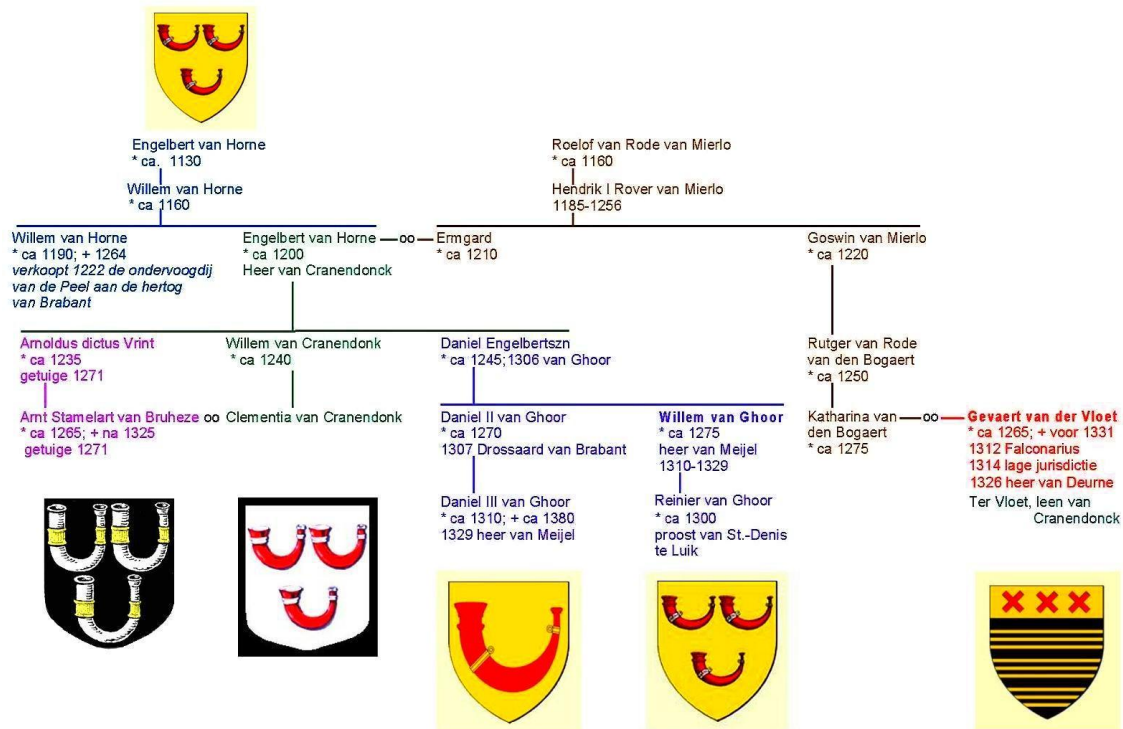
van Cranendonck

van Horne

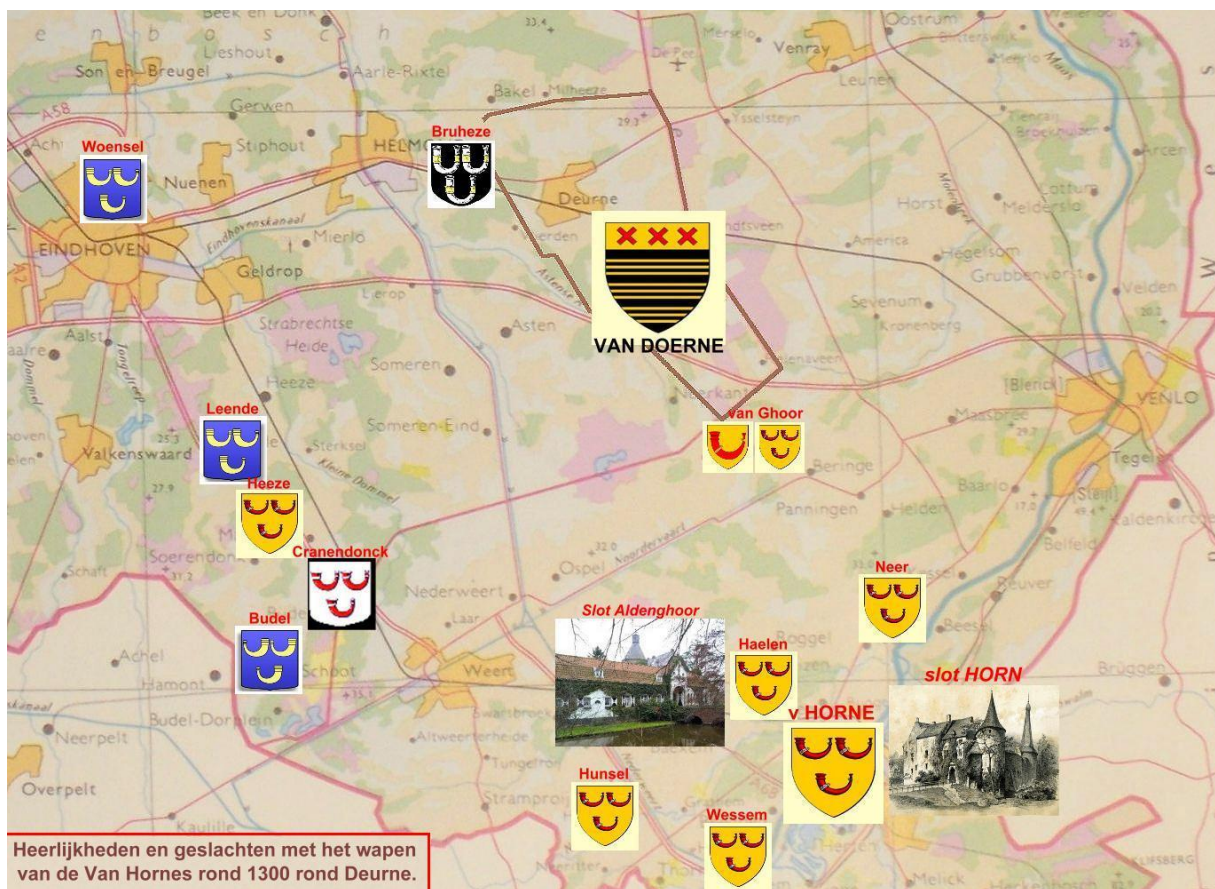
Deze Daniel had 3 zoons, t.w. Daniel II, gestorven uiterlijk 1311, Robert en Willem. Willem van de Ghoor wordt in 1310 genoemd samen met zijn broers Robert en Daniel II en is in 1323 als getuige vermeld in de verlovingsacte van Irmgard van Cranendonck met Thomas van Sevenborn. In deze laatste acte wordt hij ridder genoemd. In 1329 is hij getuige in een beleningsoorkonde van Gerard van Horne. Zijn zoon Reinier van Ghoor, was in 1330 scholaster, later kanunnik van Luik, custos van Walcourt en proost van Saint Denis (te Luik). 1329 is het laatste jaar dat Willem als heer van Meijel voorkomt. Na hem volgt zijn neef Daniël III van Ghoor als zodanig op.

Het onderstaande schema laat de onderlinge verwantschappen zien:

⁸ Voor de stamboom Van Ghoor, de wapens en het verband met Van Cranendonck-Van Horne zie: Hoeben, A.H., Vraagtekens en hypothesen rond de oudste generaties van het geslacht Van Ghoor in de huidige provincie Limburg. In: De Nederlandsche Leeuw, nr. 105, 1988, 299-325. Alsmade: Klaversma, T., De heren van Cranendonck en Eindhoven, ± 1200-1460 (Bijdragen tot de geschiedenis van Eindhoven). Eindhoven, 1969.

Wanneer we de Hornse verwantschap op een kaart zichtbaar maken, valt op dat Deurne met de noordwesthoek aan Bruheze grenst en met de zuidwesthoek aan Meijel, beide in handen van takken van het geslacht Van Horne.

Het goed Ter Vloet, het belangrijkste bezit van de vroegste Van Doernes, was een Cranendonks leen. Later neemt het Klein Kasteel, gedurende de hele 15^e eeuw de woonplaats van de Heer van Deurne, die plaats in. Er zijn talrijke contacten tussen de vroege Van Bruhezes en Van Doernes, zodat de vraag gerechtvaardigd is of de Van Doernes hun positie in Deurne wellicht via de Van Hornes en hun ahang hebben opgebouwd.

Het Blokhuis bij Leensel.

Aan het bestaan van Willem van Ghoor, heer van Meijel in 1326, kan niet getwijfeld worden. Er is daarom ook geen enkele reden om te denken dat de grensbeschrijving van 1326 pas in 1464 'geconstrueerd' zou zijn.

We moeten er daarom van uitgaan dat we hier de woordelijke tekst van de oorspronkelijke grensbeschrijving van 1 maart 1326 hebben. In die tekst wordt de grens bij Liessel verder aangeduid als volgt: *".....den gerechten Vliet nederwaerts totter Thijnsvoirt achter Lieszel gelegen ende vandaar den gerechten Vliet nederwaerts totter Leensel toe...."*

'Totter Leensel' betekent in modern Nederlands tot 'de' Leensel. DE Leensel was een herkenningpunt in het landschap, zoals DE Heitrak en DE Donschot. Er wordt hier verder geen omschrijving van gegeven. De hertogelijke kanselarij stond kennelijk op het standpunt, dat iedereen wist wat er met DE Leensel werd bedoeld. In dergelijke grensbeschrijvingen werden altijd landschappelijk markante punten genoemd die iedereen kende en die al geruime tijd bestonden. Ze moesten 'van ouds' bekend zijn, zodat er geen misverstand over kon bestaan.

Nu hebben we aan een omschrijving als "DE Leensel" niet veel als nergens wordt aangeduid wat daar dan zo markant was. Gelukkig bestaat die omschrijving wel. De heerlijkheid Deurne grensde niet aan het luchtledige maar aan een andere heerlijkheid. In het geval Leensel waren dat er zelfs twee: de heer-

lijkheden Asten en Vlierden. Van die heerlijkheden zijn de grensbeschrijvingen ook bewaard en uiteraard komt daarin ook de Leensel voor. De grens loopt in de Vlierdense grensbeschrijving "*totten blockhuyse van lentsel*". En ook hier geldt voor de tekst uit 1468 hetzelfde als voor de grensbeschrijving van Deurne in 1464: de tekst uit 1326 is letterlijk overgenomen.

Op nevenstaande kaart zijn een aantal relevante grenspunten van 1326 aangegeven op de kaart Deurne uit de Atlas van Kuypers uit 1874. De kaart maakt duidelijk dat Leensel een 'drielandenpunt' was en daarom in de grensbeschrijvingen van Deurne, Vlierden en Asten voorkwam. Het woord "Blokhuys" dat te lezen valt boven het grenspunt Thijnsvoirt slaat op het latere blokhuys dat vanaf 1516 gebouwd werd om Gelderse aanvallen vanuit het zuiden tegen te houden.

Die aanvallen kwamen over de Keulse Baan, de oude verbindingsweg tussen 's-Hertogenbosch en Keulen, en vanwege de peelhoerassen ten oosten en ten westen ook de enige verbinding.

De Thijnsvoirt levert overigens een nog niet opgehelderd raadsel op. Een voorde is een doorwaadbare plaats, in dit geval in de Astense Aa. Daar moet dus een weg het water gekruist hebben. De vraag is alleen: welke weg? Vanuit het noorden kwam de weg van Deurne. Maar eenmaal over de beek kon men in de heerlijkheid Asten naar het zuiden niet verder, aangezien daar verder geen wegen waren. Men kon er een klein stukje heide op vooraleer men in de Astense Peel verzeilde. Maar waarom zou men daar cijns voor betalen als men 500 m. verder westelijk de voorde bij Leensel kon gebruiken? Mogelijk is het een oudere voorde geweest die in de loop der tijden onbruikbaar was geworden.

Waarom een blokhuys op Leensel?

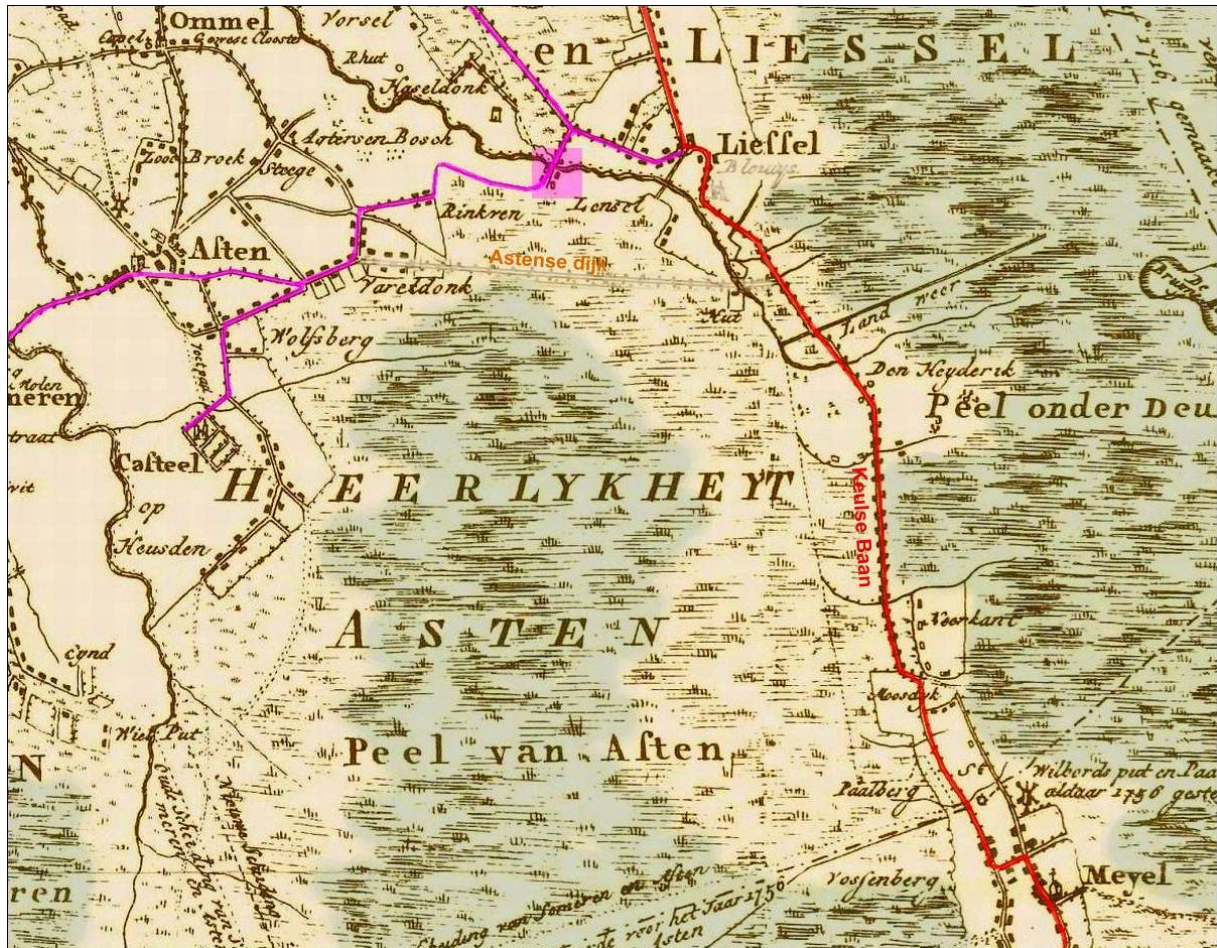
Wat deed in 1326 een blokhuys aan de weg van Liessel naar Asten?

Het latere blokhuys van Liessel, gebouwd vanaf 1516, was weliswaar militair geen succes geweest maar de bedoeling ervan was in elk geval duidelijk. Het bewaakte de doorgaande weg van Den Bosch naar Keulen over Bakel, Deurne, Meijel en Roermond, de weg die in Deurne en elders hier en daar nog de Keulse Baan heet. De aanleiding om dat blokhuys te bouwen was ook klaar: invallen van de Geldersen. In de oorlogen tussen Karel van Gelre en keizer Karel V was Deurne in 1507, 1509 en 1511 al verrast door troepen vanuit het zuiden en in 1515 was de ellende nog veel groter. In het kwartier Peelland van de Meijerij bedroeg de totale schade van dat jaar 500.000 gulden en alleen al in Deurne en Vlierden ruim 29.000 gulden, waarbij er van de 225 huizen nog maar 83 over waren.⁹ Als we ervan uitgaan dat een dagloon toen ca. 10 stuivers was, dan komt 29.000 toenmalige guldens overeen met 58.000 daglonen, wat binnen het wettelijk minimumloon van 2012 een bedrag van 58.000 x € 66,- = bijna € 4.000.000 oplevert. Op de 225 Deurnese en Vlierdense gezinnen van toen zou dat nu bijna € 18.000,- per gezin betekenen. En een dergelijke ramp herhaalde zich toen om de paar jaar. Dat de keizer hier iets tegen wilde ondernemen is logisch. Vandaar het nieuwe blokhuys ten zuidoosten van Liessel aan de weg naar Meijel, waarvoor de keizer als hertog van Brabant het geld op tafel legde.

⁹ Ouwerling, 657.

Maar wie had in 1326, dus twee eeuwen eerder, behoefte aan een blokhuis aan de weg van Liessel naar Asten? Was er vijandschap tussen de heerlijkheden Asten en Deurne? Dit laatste zeker niet. Toch was een blokhuis bij Leensel minder onlogisch dan het op het eerste gezicht lijkt.

De weg die nu Hutten heet, op de kaart van Verhees uit 1797 de Astense Dijk genaamd, was er in 1326 en lang daarna nog niet. Een rechtstreekse verbinding van Meijel naar Asten dwars door de Peel van Asten ofwel Peel het Eeuwig Leven bestond ook niet.¹⁰ Wie nu na een paar regenachtige dagen door de Dennendijkse bossen wandelt, die het Peelgebied hier hebben vervangen, krijgt nog altijd natte voeten.

Doorgaande wegen in 1326 op de kaart van Verhees uit 1797. Het paarse vierkant duidt het Blokhuis van Leensel aan.

Dat betekende dat wie vanuit het zuiden via Meijel naar Asten wilde, bijna tot aan Liessel moest gaan, om dan linksaf via Leensel Asten te kunnen bereiken, zowel het dorp als het kasteel. Datzelfde gold overigens voor wie uit het noorden, uit Deurne of Vlierden kwam. Die natuurlijke route zocht dan uiteraard een plaats om de Astense Aa over te steken en dan kwam de voorde bij Leensel vanzelf in beeld. Om die voorde en dus de toegang naar Asten te bewaken kon een versterkt huis goede diensten bewijzen.

De situatie in 1326 was dus als volgt. Aan de doorgaande weg van Meijel naar Deurne lag geen versterking. Kennelijk vreesde men in Deurne toen geen gevaren vanuit het Roermondse. Aan de weg van Deurne, Vlierden en Meijel naar Asten lag wel een versterking. Dat wijst erop dat men zich mogelijk wel vanuit Asten bedreigd voelde of dat men zich te Asten vanuit het noorden bedreigd voelde. Welke mogelijkheid hier in het geding is blijkt niet uit de plaats van het versterkte huis bij Leensel.

Kunnen we iets bedenken over de ouderdom van het blokhuis bij Leensel? Militaire problemen waren er in 1326 eigenlijk niet. In het begin van de 13^e eeuw waren er behoorlijke spanningen geweest tussen Brabant en Gelre, maar na de slag bij Woeringen in 1288 was Gelre volledig uitgespeeld. Graaf Rei-

¹⁰ Vriendelijke mededeling van ir. L. Boeije te Deurne.

noud I verloor die slag om het bezit van het hertogdom Limburg van Jan I van Brabant. Om aan bondgenoten te komen had hij zich diep in de schulden gestoken. Bovendien raakte hij in Brabantse gevangenschap, waaruit hij zich moest vrijkopen. Na zijn nederlaag moest hij zijn graafschap verpanden aan zijn schoonvader Gwijde van Dampierre, graaf van Vlaanderen. Die situatie eindigde weliswaar in 1293, maar financieel was Gelre uitgeput. Na 1320 richtte het zich bovendien meer op uitbreiding in de richting van Münster.

We kunnen derhalve concluderen dat er na 1288 in Zuidoost-Brabant geen reden was om bevreesd te zijn voor aanvallen door de Geldersen. De bouw van een blokhuis bij Leensel tussen 1288 en 1326 is daarom niet erg aannemelijk. We zullen verder terug moeten in het verleden.

Brabant en Gelre in conflict over hun wederzijdse grens in de Peel. 1100-1300.

De aartsbisschoppen van Keulen begonnen in de 11^e eeuw een politiek die er op uit was, in het land tussen Maas en Rijn een wereldlijk territorium te stichten onder het Keulse episcopaat. Aartsbisschop

Neder-Lotharingen als Keulse invloedssfeer

Anno II (1056-1075) wist van de onmondigheid van keizer Hendrik IV zelfs gebruik te maken om van 1063 tot 1065 op te treden als regent van het keizerrijk. In die functie kon hij ook aandacht besteden aan de belangen van zijn eigen aartsbissdom. Daarbij zal de herinnering aan een vroegere machtspositie een rol hebben gespeeld. In 959 werd Lotharingen opgedeeld in de vicehertogdommen Neder- en Opper-Lotharingen onder het overstijgend hertogdom van Bruno, aartsbisschop van Keulen.

Weliswaar werden de beide onderdelen ervan in 977 volwaardige hertogdommen, maar aartsbisschop Friedrich I was er rond 1100 typisch de man naar om zich het roemrijke verleden te willen herinneren.

Hoever de macht van Keulen toen daadwerkelijk nog reikte blijkt uit het feit, dat toen de abdij Echternach zich wilde beklagen over misbruik van rechten door hun voogd in Texandrië, de abt zich richtte tot aartsbisschop Friedrich. Die stuurde zijn eigen voogd voor Texandrië erop af om orde op zaken te stellen, hetgeen deze deed, mede

door inschakeling van de schepenen van Deurne, Waalre en Diessen.¹¹

Door overdracht van allodia¹², die in leen werden terug gegeven, nam in het begin van de 12^e eeuw, vooral onder Friedrich I het aantal leenmannen en ministerialen van het Keulse diocees toe. Dat betekende natuurlijk een versterking van de militaire macht van de aartsbisschop.¹³

Keulen wilde zijn invloed in westelijke richting uitbreiden tot aan de Maas. Dat moest spanningen opleveren met Brabant. De hertog wilde zijn macht juist in oostelijke richting uitbreiden tot aan de Rijn, omdat hij zich beschouwde als de ambtsopvolger van de hertogen van Neder-Lotharingen. Tussen die twee polen in bewoog zich de graaf van Gelre die nogal wat bezit had in het omstreden gebied. Dat leidde tot schermutselingen en zelfs complete oorlogen.

In 1155 trouwde Gotfried III van Leuven met Margaretha van Limburg om het langdurig conflict met de hertog van Limburg over de hertogstitel van Neder-Lotharingen te beëindigen. Hij was winnaar ge-

¹¹ Camps, oork. nr. 34

¹² Allodium is vrij eigen bezit, in tegenstelling tot feodum, bezit dat men in leen heeft van een andere heer.

¹³ Clevis & Coldewey, 97

bleven in dat conflict. Op papier strekte dat hertogdom zich uit tot over de Rijn, zodat het gebied tussen Maas en Rijn geheel onder zijn zogenaamde jurisdictie viel. Na zijn dood in 1190 werd op de Landdag van Schwäbisch-Hall bepaald dat de titel bleef bestaan, maar dat zijn zoon Hendrik I dat hertogelijk gezag nog slechts mocht uitoefenen binnen zijn eigen territorium, sindsdien het hertogdom Brabant geheten.

Op het eerste gezicht leek dat een ernstige tegenvaller voor Hendrik, maar die bleek zich er weinig van aan te trekken. Hij verklaarde doeltbewust dat hij hoe dan ook leenheer bleef van de graafschappen van Hendrik II van Cuyk, Otto I van Gelre en Dirk IV van Kleef, alhoewel die allemaal buiten het eigenlijke Brabant lagen. De graven van Gelre en Cuyk waren te ver van huis om te kunnen protesteren, aangezien die op kruistocht waren. Graaf Gerard van Loon protesteerde echter luid en duidelijk, waarschijnlijk voor zijn zwager, graaf Otto van Gelre. De Brabantse stap bleef in de praktijk overigens een slag in de lucht, maar was wel een oorlogsverklaring-met-uitstel. Zowel Cuyk als Gelre moesten zich wel bedreigd voelen door het optreden van de Brabantse hertog..

Cuyk koos eieren voor zijn geld. In 1191 droeg Hendrik II van Cuyk zijn allodium Herpen voor een groot deel aan de Keulse aartsbisschop in leen op, maar met het oog op de toekomst alvast voor een kleiner deel aan de hertog van Brabant.¹⁴

Gelre bond echter de strijd aan. Die speelde zich aanvankelijk op de Veluwe af. Otto I van Gelre was graaf van Gelre 1182 - 1207. Hij raakte in conflict met de bisschop van Utrecht over het bezit van de Veluwe. In 1196 brak daarover een oorlog uit. Hertog Hendrik I van Brabant begon hierin te bemiddelen en verkreeg uiteindelijk van keizer Frederik II, dat Utrecht weliswaar theoretisch heer over de Veluwe bleef, maar Brabant het als erfelijk leen in handen kreeg! Dit verslechterde uiteraard de verhouding met Gelre dat zich bedrogen voelde. Brabantse kooplieden voelden zich anderzijds benadeeld door de tol die Gelre hief op de grote rivieren. Die tolheffing was op haar beurt een reactie van Gelre op het binnendringen van Brabant in het Gelderse gebied. De verlening van stadsrechten aan 's-Hertogenbosch in 1184 was al door Gelre als een bedreiging gezien, evenals de verkrijging van de stad Tiel uit rijksgoed in dezelfde periode.

De spanningen op de Veluwe hadden ook effect op de positie van de heren van Cuyk. Hendrik II van Cuyk (ca. 1160-1204) was stadsgraaf van Utrecht en bovendien getrouwd met een oomzegster van bisschop Godfried.¹⁵ In 1201 werd een regeling getroffen tussen Gelre en Brabant inzake het betwiste gebied op de Veluwe. Er werd ook een verdrag gesloten over de positie van enkele kerken, waarbij Hendrik van Cuyk optrad als getuige voor de hertog van Brabant.¹⁶ Vanuit Gelders standpunt gezien hoorden de heren van Cuyk daarom bij de partij van de 'vijanden' Utrecht en Brabant.

Op zijn beurt voelde de Brabantse hertog zich bedreigd door het opdringen van Gelre. Hendrik IV, graaf van Kessel van 1189-1219, was een leenman van de graaf van Gelre. Het graafschap Kessel lag tegen de oostrand van de Peel. In 1192 beklagde Echternach zich bij keizer Hendrik VI over aanspraken van de hertog van Brabant en de graaf van Gelre op Echternachs bezit in Texandrië (Brabant) en "in Pedele", in het Peelland.¹⁷ Dat laatste kan alleen maar slaan op de combinatie Deurne-Bakel-Vlierden-Oss, gelegen langs de westrand van de Peel en in Texandrië.¹⁸ Daar oefende Gelre dus ook al invloed uit.

Tussen 1192 en 1200 kocht Gelre bovendien het graafschap Rode, dat zich uitstreckte van St. Oedenrode tot aan de westrand van de Peel. Gelre bezat in Brabant al de Eninge van de Kempen, zodat de hertog van Brabant zich ernstig beknot zag in zijn uitbreidingsplannen.

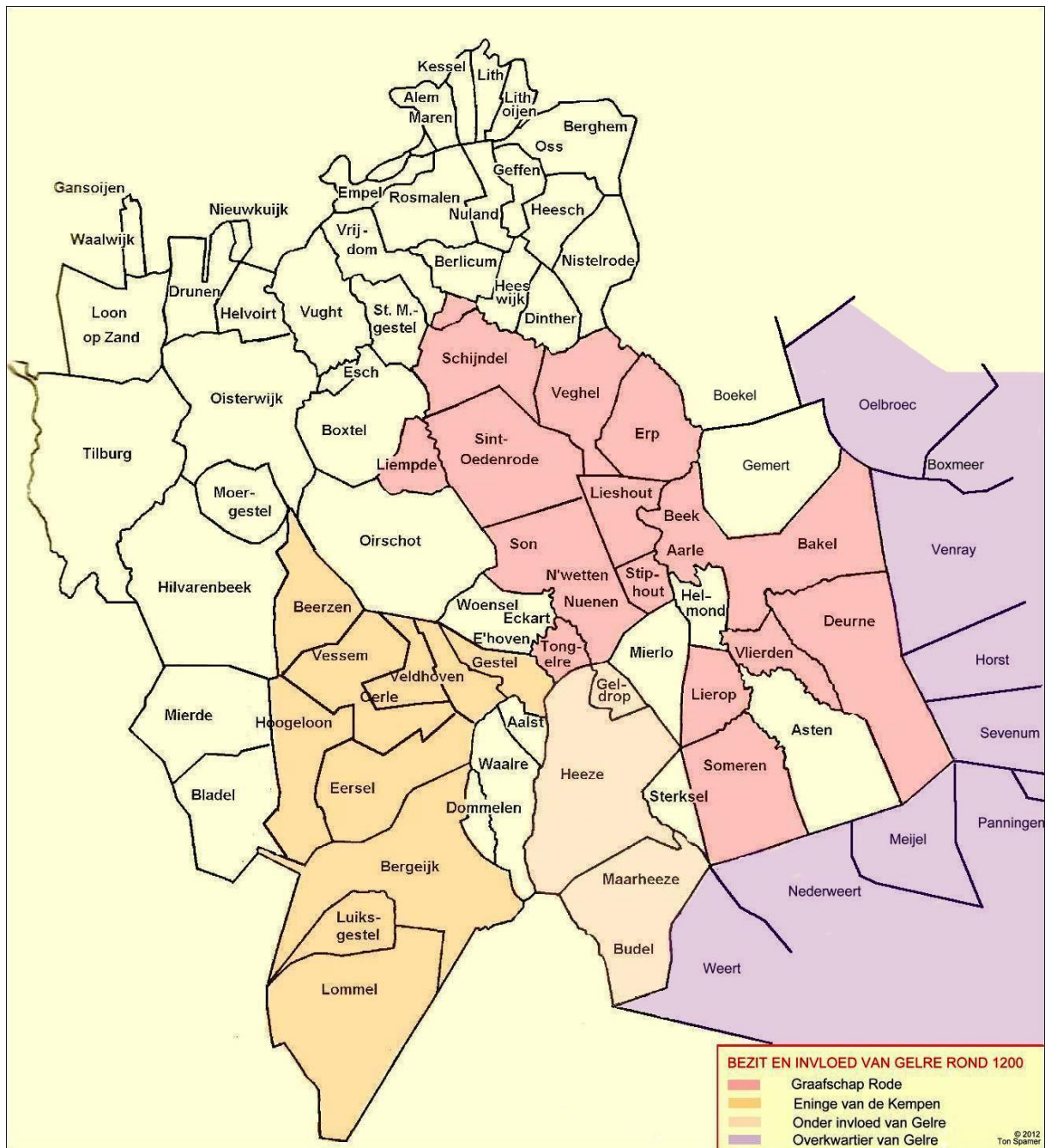
¹⁴ Resp. voor 450 mark Keuls en 50 solidi. Coldewij, 43.

¹⁵ Coldewij, 39

¹⁶ Coldewij, 40

¹⁷ Camps, oork. nr. 81

¹⁸ Hardenberg, 9

Het zat Gelre echter niet mee. In januari 1201 moest in een Verdrag van Maastricht Otto van Gelre beloven de Brabantse kooplieden niet lastig te vallen met zijn tollën. Dat werkte voor een half jaar. Ook in 1202 ging het mis. Om tegen Brabant op te kunnen verbond Gelre zich met Holland. In september 1202 viel Hollandse graaf Dirk VII Brabant binnen en verwoestte 's-Hertogenbosch, Tiel en talrijke landgoederen. De broer van de Brabantse hertog en Hendrik van Cuyk en zijn zoon werden gevangengenomen. Brabant slaagde er echter in Otto van Gelre gevangen te nemen. Een verdrag bepaalde in 1203 dat Gelre de Eninge van de Kempen aan Brabant zou overdragen en 2500 mark zilver zou betalen. Nadat Otto van Gelre de eerste termijn van 1000 Mark had betaald en erin had toegestemd dat zijn zoon met een dochter van de hertog zou trouwen, kreeg hij de Eninge van de Kempen weer terug.¹⁹

¹⁹ Sloet, Oorkondenboek der graafschappen Gelre en Zutphen tot op den Slag van Woeringen, 5 juni 1288. 2 dln. 's-Gravenhage, 1872 e.v., blz. 406: "Dux deponet omnigenam unitatem de Kempinia.". Camps verbeterd "omnigenam" in "einingen". Dat is raar, want het woord "unitas" staat al voor "Eninge". Het woord -omnigena- betekent 'allerlei', hier het best te vertalen met "allerhande" of "alles". Dan staat er dus: "De hertog (van Brabant) legt alle zaken (bevoegdheden) in de Eninge van de Kempen neer". (Vervolg voetnoot op pag. 9)

De graaf van Gelre voelde zich na 1203 uiteraard vernederd en bedreigd door Brabant. Hij zocht bondgenoten, en dat verklaart waarom hij in 1204 zijn allodia tussen Maastricht en Roermond in leen opdroeg aan de bisschop van Luik. Die ging daar maar al te graag op in sinds Brabant in 1202 invloed in Maastricht had verworven, dat voor de helft Luiks was. Werden die 'allodia' (na 1204 dus lenen) door Brabant aangevallen, dan kon Gelre rekenen op steun van de Luikse bisschop omdat die officieel de leenheer ervan was geworden.

In 1212 knoopte Gelre nauwere banden aan met de aartsbisschop van Keulen en verliet het de partij van keizer Otto IV om de aanspraken van tegenkeizer Frederik II te steunen. Deze laatste kwam in 1214 naar de Nederrijn en dwong de hertog van Brabant zich te onderwerpen.

Gunstig voor Gerhard IV van Gelre was vooral, dat zijn neef Engelbert von Berg in 1214 aartsbisschop van Keulen werd, waardoor Brabant zich op zijn beurt weer bedreigd voelde. De schaal dreigde nu weer in het voordeel van Gelre door te slaan.

De opvolger van aartsbisschop Engelbert sloot hier duidelijk op aan, toen hij nog in 1229 verklaarde, dat Gerard, graaf van Gelre, het graafschap "van de Kempen" = het graafschap Sint-Oedenrode en de oppervoogdij van de Peel van hem in leen hield.²⁰

Door de binding van Gelre met Luik en Keulen was de situatie aan de Brabantse oostgrens nog geenszins geklaard. De hertog kon wel een volgende stap in de goede richting zetten door in 1222 het allodium Helmond te kopen met de daaraan verbonden ondervoogdij over de Echternachse goederen in de Peel.²¹ Maar om het uiteindelijke gezag over de oostgrens van de Meijerij in handen te krijgen bleef de hem uiteindelijk niets anders over dan opnieuw geld op tafel te leggen. Nadat hij in 1232 het graafschap St. Oedenrode had gekocht was zijn gezag hier definitief gevestigd en de rol van Gelre uitgespeeld.

De honger van Brabant naar zeggenschap over het Limburgse gebied werd overigens pas door de Slag bij Woeringen in 1288 definitief gestild.

De periode tussen 1200 en 1232 vertoont een gespannen situatie. Op enig moment was Gelre toch die Eninge van de Kempen kwijtgeraakt en daarmee een belangrijke bron van inkomsten en invloed. Bovendien had de graaf in 1203 een erg groot bedrag aan losgeld aan Brabant moeten betalen. Hij bezat nog wel het graafschap Rode, maar kennelijk was ook dat bezit bedreigd, want anders zou hij in 1229 de aartsbisschop van Keulen niet te hulp hebben geroepen om zijn rechten daarop te bevestigen.

En niet voor niets had hij in 1204 voor zijn bezit tussen Roermond en Maastricht de bescherming van de Luikse bisschop gezocht.

Anderzijds was de hertog van Brabant geprikkeld omdat hij zich gedwarsboomd zag in zijn streven naar oostelijke uitbreiding. Door dit alles was er een voortdurende dreiging van oorlog, die pas eindigde met de koop van het graafschap Rode door Brabant in 1232.

Als we zoeken naar een tijdsbestek waarin een blokhuis bij Leensel een effectieve rol had kunnen spelen, dan komen we automatisch in de periode 1200-1232 terecht. Gelre stond vijandig tegenover Utrecht en Brabant. De heer van Cuyk was gelieerd aan de bisschop van Utrecht en trad op leenman van en getuige voor de hertog van Brabant. In die situatie zou hij in de knel gekomen zijn als er toen een gewapend conflict tussen Brabant en Gelre was uitgebroken. Een blik op de kaart op pagina 8 maakt duidelijk, dat Asten tussen 1200 en 1232 helemaal omringd was door gebied dat in bezit of onder invloed was van Gelre.

Het is historisch gezien alleszins verdedigbaar dat toen het Leenselse blokhuis werd gebouwd, op een plaats waar in elk geval aanvallers vanuit het noorden of vanuit Meijel konden worden tegengehouden. Het gebouw heeft na 1326 nog geruime tijd bestaan. Volgens de stadsrekening van 's-Hertogenbosch van 1509/ 1510 wordt er aan het blokhuis Leensel gewerkt: "*Item Jannen van Berckel, scepen, ende*

Camps geeft deze laatste oorkonde als nr. 98, gedateerd ca. 1 oktober 1203. Vervolgens geeft hij in nr. 99 een oorkonde, gedateerd "na 1 oktober", waarin de graaf van Gelre weer afstand doet van de Eninge. Hij leest die bij Sloet op blz. 409.

Schiffer laat die oorkonde weg, waardoor de indruk ontstaat dat Gelre de Eninge behield. Dat zou in overeenstemming zijn met het feit, dat Otto van Gelre in 1207 tolvrijheid verleende aan de abdij Floreffe en haar dochterklooster Postel. Postel lag in Kempenland en werd dus door Gelre beschouwd als een te beschermen klooster. (Schiffer, 305) Hierover is het laatste woord nog niet gezegd.

²⁰ Klaversma, 57/58; Camps, oork. nr. 148

²¹ Van Bussel, 199

Walraven van Erpe, vandat zy tot Leyssel op 't blockhuys gegaen zijn geweest tselve te visiteren, doen maken ende reformeren, ende vaceerde elck 4 daighen vz.7 Rins gul. 4 st.".²² De aanduiding "blockhuys" kan niet op het blokhuis slaan dat -aan de huidige Blokhuisweg- aan de oostzijde van de weg van Liessel naar Meijel werd gebouwd, want het besluit daartoe werd pas in 1516 door Karel V op 1 oktober 1516 genomen. Uit het feit dat hier de keizer zelf een rol speelde zou kunnen worden afgeleid dat de bouw van het blokhuis bij Leensel ook een zaak van de landsheer was, rond 1200 dus de hertog van Brabant. En net zoals Karel V in 1516 de opdracht daarvoor aan Everard, heer van Deurne en hoogschout van Den Bosch verstrekke, zo kan hertog Hendrik I de opdracht aan zijn leenman Willem van Cuyk, heer van Asten gegeven hebben. Maar het blijft hypothese.

De betekenis van Leensel voor de ouderdom van Liessel.

We hebben van het Blokhuis van Leensel dus nog een tweede omschrijving: die in de grensbeschrijving van de heerlijkheid Vlierden van 13 februari 1326, drie dagen ouder derhalve dan die van Deurne. Daarin valt te lezen dat de grens loopt: "..... totten blochuysen van Lentsel...(enz.)".

Dat 'Lentsel' is geen verschrijving. Op de kaart van Verhees op pag. 5 is nog de aanduiding "Lensel" te lezen.

Een deskundige bij uitstek deed hierover de volgende uitspraak: "*Als Leensel in de middeleeuwen Lentsel was, dan hoef je mijns inziens niet te twijfelen aan de etymologie van het eerste deel, dat zal inderdaad het Middelnederlandse 'lende' = -linde- zijn, een vorm die trouwens niet enkel in Brabantse, maar ook in Vlaamse bronnen voorkomt, onder meer bij Maerlant.*"²³

Lindebomen bij Leensel zou een heel voor de hand liggende combinatie zijn. Volgens Lindemans was de oudste Brabantse vorm voor 'linde' steeds lende.²⁴ In zijn ogen was was de linde de "*meest geliefde boom van onze voorouders. Overal treft men hem aan: op het dorpsplein bij den open waterput, op den tweesprong of het kruispunt der banen, als wegwijzer, voorzien gewoonlijk van een heiligenbeeld, om de booze geesten te verwijderen die de reizigers op die plaatsen afwachten en op een dwaalspoor brengen; eindelijk als grensboom tussen akkers of bij andere gebiedsverdeelingen.*" (ibid.)

De grondsoort -haarpodzolgrond- heeft een diepe grondwaterspiegel en is dus geschikt voor linden. "*Op de drogere löss- en zandgronden werd linde één van de meest dominante boomsoorten, plaatselijk zelfs de dominante boomsoort. Met name op de lemige dekzandgronden, op de keileemgronden en op rijkere stuwwalgronden kon linde eik volledig overvleugelen.*"²⁵

Nu doet zich het opmerkelijke feit voor dat in het Vlaamse gebied twee dorpen liggen met een vergelijkbare naam als Liessel, namelijk *Leisele* in de provincie West-Vlaanderen en *Liezele* in de provincie Antwerpen. De herkomst van deze namen is buitengewoon intrigerend. *Leizele* is ontstaan uit 1220 Lencele < 1192 Linceles < 1187 Lencela < 1142 Lincelis < 1130 Linsellis < 1120 Lincele < 1114 Lencela. *Liezele* is ontstaan uit < 1148 Linsella < 1139 Liensella. Beide namen worden verklaard uit een combinatie van -lent/lint- en -sele-. Lent/lint is daarbij op te vatten als -linde- en -sele- is de overal voorkomende umlautvorm van -sala-, in de Frankische tijd de aanduiding voor een wat groter huis dat uit één enkel vertrek bestaat. Daaruit is ons huidige woord 'zaal' ontstaan.

Dat de letter -t- uit Lentsel is verdwenen hoeft ons niet te verwonderen, want in de uitspraak is die voor een -s- nauwelijks waarneembaar. Het is een zó gewoon verschijnsel dat een zoektocht op Google naar het gebruik van de foutieve spelling *-onstaan-* (i.p.v. *ontstaan*) in 0,18 seconde 579.000 resultaten opleverde....

In beide dorpsnamen zien we uiteindelijk het wegvallen van de letter -n-. In de taalkunde heet dat verschijnsel regressieve assimilatie, wat betekent dat de -n- door de daaropvolgende -s- is weggezogen, opgenomen, geassimileerd en wel 'regressief' ofwel teruguitwerkend. Een prachtig voorbeeld is in Rome de Boog van Constantijn, op een oude prent weergegeven als "Arco Costantino". Dat is geen uitzonderlijk verschijnsel, want het komt niet uitsluitend voor bij een opvolgende letter -s-.

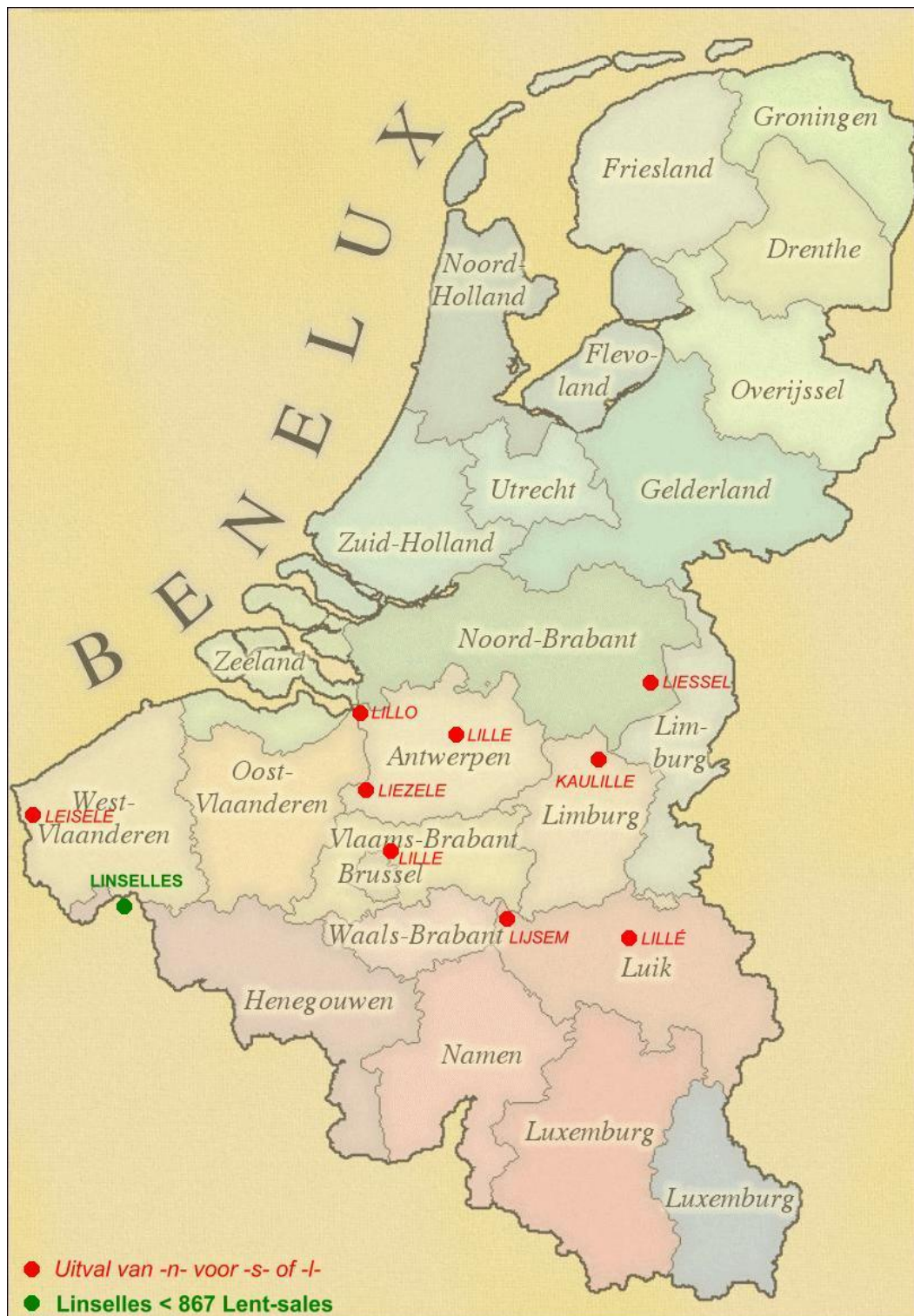
²² van Zuylen, I, 192

²³ Mail van prof. dr. Magda Devos, hoogleraar Nederlandse Taalkunde Universiteit Gent, d.d. 28-2-2012

²⁴ Lindemans J. De Planten in de Z.-W.-Brabantse Toponymie, in: Handelingen van de Kon. Commissie voor Toponymia. en Dialectologie, 5, 1931, 205

²⁵ Havinga, Een palynologisch onderzoek van in dekzand ontwikkelde bodemprofielen. Dissertatie Landbouw Hogeschool. Wageningen.1962

In België zijn voorts nog te vinden:

Lillo (B Antw.) < 1225 Lillo < 1210 Linlo < 1135 Lintlo < 1124 Linlo

Lille (B bij Turnhout) < 1157 Linlo

Kau-Lille en Lille bij Vilvoorde en Lillé (B bij Sprimont) gaan terug op een grondvorm *linde-lo

Lijsem (B Luik) < 1149 Linsum²⁶

Het speelt zich duidelijk op of ten noorden van de taalgrens af.

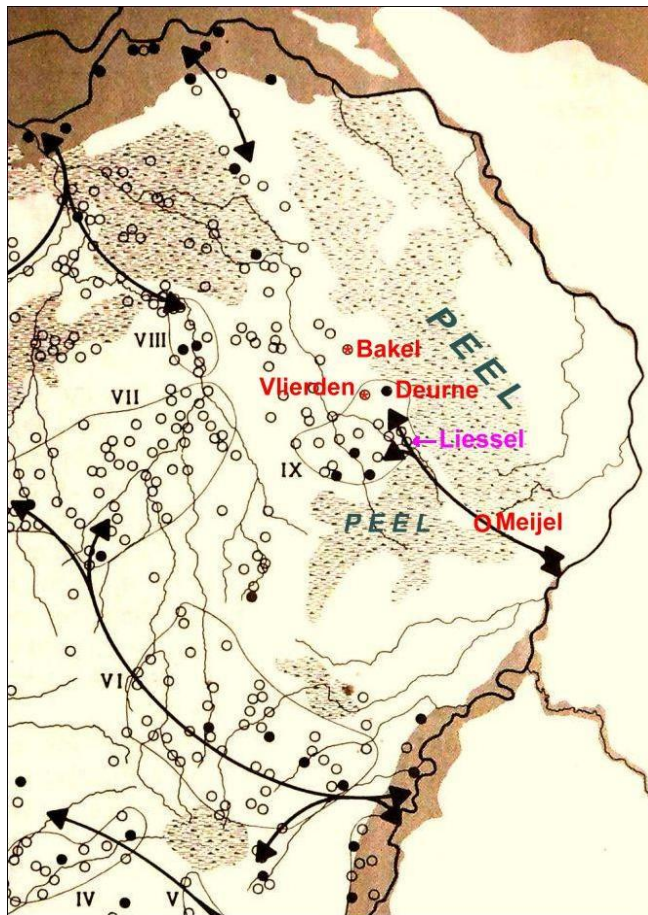
²⁶ Gysseling, passim

Het is daarom heel verantwoord om te concluderen dat de naam Liessel is voortgekomen uit de naam Leensel. Het past geheel in een normale taalkundige ontwikkeling.

Het eerste woorddeel van de naam Leensel is dus voortgekomen uit -lent-, dat linde betekent. Het tweede woorddeel kan niet anders dan het veel voorkomende -sele- zijn. De verklaring daarvan is bekend: "Het oudsaksische -seli- is een gebouw dat slechts uit één grote zaal bestaat; angelsaksisch -sele- = hal, huis, woning; oudnoors -salr- = huis dat uit één vertrek bestaat".²⁷ In het noordwesten - d.w.z. Nederland en omgeving- dateren ze waarschijnlijk nog uit de tijd van de landname²⁸, dus 7e tot 8e eeuw. Volgens Weber komen ze voor bij Frankische rijksdomeinen en wijzen ze gedeeltelijk op Frankische koningshoven; dat ziet ze ook in België en Nederduits gebied.²⁹ Gysseling is dezelfde mening toegedaan.³⁰

De afkomst van Leensel wordt fraai geïllustreerd door een dorp net over de Franse grens, in de regio Nord-Pas de Calais, het vroegere Frans-Vlaanderen (zie kaart op pag. 11): Linselles < 1120 Linsele < 1114 Lencela < 867 Lentsales. In de oudste vorm zien we de 'zaal' -het gebouw met één vertrek- letterlijk verschijnen. Mogelijk is de naam Leensel bij Liessel even oud.

Over de aard van zo'n gebouw heeft Roelandts het nodige opgemerkt: "De Zuid-Nederlandse -sal-namen zullen aanvankelijk geen permanente woonplaatsen, maar vóór alles een of andere hut in een afgelegen weiland, aan een bosrand, enz, zijn geweest. Na een verhoudingsgewijs korte periode zullen dan op deze -sal-plaatsen nederzettingen tot ontwikkeling zijn gekomen. (...) In het algemeen liggen de Nederlandse -sele-namen inderdaad aan de rand van de toenmalige woongebieden, soms zelfs op verre afstand van de oudere nederzettingen, in voormalig woest land of in de nabijheid van moerassen aan waterlopen of ook wel bij een bos".³¹

de Nederlandse -sele-namen inderdaad aan de rand van de toenmalige woongebieden, soms zelfs op verre afstand van de oudere nederzettingen, in voormalig woest land of in de nabijheid van moerassen aan waterlopen of ook wel bij een bos".³¹

Een en ander wordt versterkt door wat Theuws daarover in zijn proefschrift opmerkt: "Het oostelijk deel van het Maas-Demer-Scheldegebied is vanuit het Limburgse Maasdal gekoloniseerd. Met name de clustering van voor-middeleeuwse namen direct ten westen van de doorgang door de Peel is opvallend. Het is een kolonisatie in de vorm van individuele bewoningscellen die zich wellicht uitstrekten over een of enkele dekzandeilanden gelegen tussen beekdalen."³²

Op nevenstaande kaart³³ heeft hij met pijlen aangegeven hoe het Deurnese gebied in de Landnahmetijd vanuit het zuidoosten bevolkt werd door Franken. Ook gaat hij ervan uit dat de woonkernen met een sele-naam in deze periode thuishoren.³⁴ Hij geeft Liessel daarom uitdrukkelijk op de kaart als woonkern aan, Meijel juist niet.

²⁷ BachOrtsn2, 341/2

²⁸ Hiermee wordt bedoeld de periode dat Germaanse stammen, i.c. Franken, hier in het zuiden van Nederland binnentrokken.

²⁹ BachOrtsn2, 343

³⁰ Gysseling, 100

³¹ Roelandts, 296/297

³² Theuws, 183

³³ Kaart en pijlen van Theuws, gekleurde toevoegingen van de auteur.

³⁴ Theuws, 165

Afgezien van de treffende localisering aan een waterloop bij moerassen, valt bij Roelandts vooral de datering op: eerst is er de sele, daarna ontstaat er pas een nederzetting. Het is dan logisch dat als de sele al een naam heeft, de latere nederzetting die naam overneemt.

Reconstructie.

Wat betekent dit voor Leensel en Liessel? Op grond van alle bovenstaande bevindingen durf ik de volgende hypothese aan:

In de periode van de landname, dus ergens tussen 650 en 850, is bij een voorde in de Aa een -sele-, een gebouwtje neergezet dat uit één vertrek bestond, bedoeld voor de stalling van vee, de opslag van gewassen of iets dergelijks. Vanwege de nabijheid van lindebomen kreeg het de naam Lind-sele, later afgesleten tot Lentsel, Lensel en Leensel. Korte tijd later (volgens Roelandts), dus mogelijk rond 850/900, ontstond op enige afstand een kleine nederzetting, die dezelfde naam kreeg: Leensel. Door regressieve assimilatie viel de -n- in die naam weg en ontstond de vorm Liessel/Lijssel, zoals ook op een aantal plaatsen in België valt waar te nemen.

De -sele- groeide inmiddels uit tot een hoeve met vrij veel grondbezit, dat zich later uitstreckte van Het Zand tot aan het goed Hazeldonk.

Rond 1200 werd op de plaats van de oorspronkelijke -sele- een blokhuis gebouwd, een versterkt huis of fort, dat de toegang tot Asten moest beschermen. De bouwer daarvan was mogelijk de heer van Asten die zich wilde beschermen tegen aan-

De Steenen Kamer bij Rijswijk ca. 1300. (Rec.)

vallen van troepen uit Gelre die via Meijel en Leensel bij het Astense kasteel konden komen. Dat blokhuis heeft tot na 1500 bestaan en fungeerde in 1326 in de grensbeschrijvingen van de heerlijkheden Deurne en Vlierden. Daar er in 1510 nog reparaties aan werden verricht waarvoor de omringende bewoners werden opgetrommeld - die daarvoor werden beloond met twee tonnen bier³⁵ - moet het toch een redelijk groot bouwwerk zijn geweest. Mogelijk is het min of meer te vergelijken geweest met de "Stenen Kamer" bij Rijswijk (ZH).³⁶

Er blijven nog twee vragen over om te beantwoorden: wie bouwde de -sele- en waar lag die precies?

Lindemans zegt over de mogelijke stichter(s) het volgende: *"De -zele- was in vele gevallen de centrale hof of veehof van een domein; de eigenaar van een domein liet de zorg voor de graangewassen over aan de afhankelijke hoven van laten en dienstbaren"*.³⁷ Laten waren halfvrije of mogelijk zelfs geheel onvrije boeren. Ze bewerkten grond van een eigenaar en mochten ook wat land voor zichzelf bebouwen. Ze waren niet vrij om te gaan of staan waar ze wilden, om te trouwen, bezit te hebben of dat te (ver-)erven. Lindemans spreekt over een domein. Was er een domein in de buurt? Op een afstand van 6 à 7 km ten noorden van Leensel lag het Deurnese bezit van de abdij Echternach, genoemd in de schenkingsacte van 721. Mogelijk was dat rond 800/850 al tot een domein uitgegroeid. Uithoven van een domein konden wel op een dergelijke afstand liggen. De daarop liggende -sele- kan in ons geval gebruikt zijn geweest voor landbouwproducten, aangezien pal oostelijk van de voorde aan de noordzijde van de Aa later de beste akkergrond van Liessel lag, de grond van de latere hoeve Leensel.

De nederzetting vormde zich aan het oostelijk uiteinde van die akker, aan de weg van Deurne naar Meijel, een voor de hand liggende plaats. Nederzettingen ontstaan vaak aan kruispunten van wegen. Dat verklaart ook de plaats van de latere kapel. *"Betere resulaten kan het historisch onderzoek nog opleveren, o.a. in die gevallen waarin een -sele-parochie als filiaal van een moederkerk verschijnt en dus*

³⁵ van Zuijlen, 218

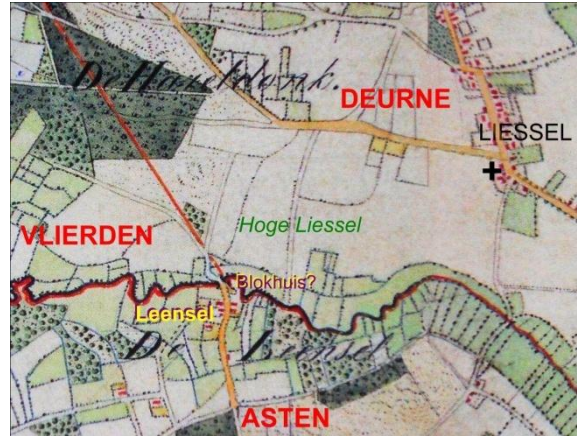
³⁶ <http://www.kobalt-museaendiensten.nl/projects/historische-objecten/stenen-kamer-madestein/21/>

³⁷ Lindemans, 19

iets van de oorspronkelijke relatie van afhankelijkheid van de stamhoeve laat zien".³⁸ Uiteraard was Liessel in de middeleeuwen geen eigen parochie, maar het had een kapel, die als een soort "-sele-kerk" beschouwd kan worden. Men kon er de dagelijkse mis horen, maar voor de toediening van de sacramenten was men verplicht naar de hoofdkerk in Deurne te gaan. Die kerk stond op het domein van de abdij Echternach die er ook de kerkheer van was.³⁹ Dat versterkt de gedachte dat de -sele- ook vanuit dat domein is gesticht, spreekt het in elk geval niet tegen.

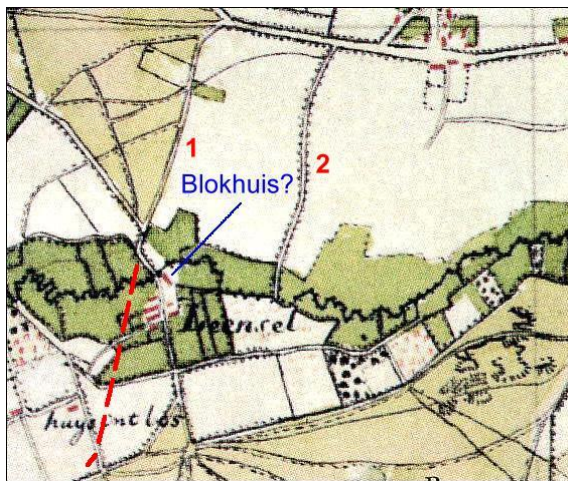
Kunnen we achterhalen waar die -sele- precies stond? Het Blokhuis Leensel komt voor in de grenspunten van de heerlijkheden Deurne, Liessel en Asten. Het moet dus een drielandenpunt geweest zijn. We weten dat het het meest zuidoostelijke grenspunt van Vlierden was. De enige kaart die die grenslijn duidelijk en wetenschappelijk verantwoord aangeeft is de Topografische Kaart van 1843.

Alle gekleurde legenda op de kaart behalve de grenslijnen zijn van de hand van de auteur. Waar de vanuit het noordwesten komende rode grenslijn de Aa raakt en ophoudt, daar zou men het Blokhuis hoogstwaarschijnlijk mogen localiseren, waar nu het meest noordelijke pand van het huidige gehucht Leensel ligt, een latere hoeve op de oude plek.

Top. Krt. 1843

Enig uitsluitsel daarover vinden we mogelijk op de Tranchotkaart uit 1803. Die kaart is gemaakt door Franse officieren en zo nauwkeurig als een militaire kaart uit de Napoleontische tijd maar kon zijn.

Tranchotkrt. 1803

Leensel is daar aangegeven als een groepje huizen ten westen van de weg naar Asten. Dat is opmerkelijk, want tegenwoordig ligt het gehucht juist ten oosten van de weg. Uiteraard is dat gehucht niet in zijn geheel in de 19^e eeuw verplaatst. Maar een blik op de kaarten uit die tijd leert ons dat de onverharde zandpaden geen onveranderlijk patroon hadden. Het pad aangeduid met 1 liep voordien enigszins anders. Het pad aangeduid met 2 is er nu niet meer. De rode streeplijn geeft het huidige tracee aan.

Iets noordelijk van de gehucht ligt een afzonderlijk gebouw tegen de Aa aan. In 1476 getuigden inwoners van Asten dat het water "om dat blockhuys" liep⁴⁰, dus heel groot zal de afstand tussen blokhuis en beek niet geweest zijn.

Het gehucht vraagt nog nadere aandacht, want in 1643 is sprake van "*vuijt vier huijsen hoff schop ende landerijen ende groesen aen malckanderen geleghen genaemt de Leensel, groot tsamen in tuellandt ontrent 40 lopensaeten, sonder die groessen die ongemeten ende onbegroot blijft, geleghen tussen de gemeijn Aa ende de gemeijnten van Doorne ende opt goet de Haseldonck, toebehorende Bijnderen*". De "vier huijsen" komen overeen met wat op de kaart uit 1803 te zien is. De 'schop' (schuur) staat er oostelijk van. Maar in 1643 lagen die huizen "*tussen de gemeijn Aa ende de gemeijnten* (woeste gronden) *van Doorne ende opt goet de Haseldonck*", d.w.z. ten noorden van de Aa, terwijl ze nu ten zuiden ervan liggen. Is dit op te lossen?

³⁸ Roelandts, 299

³⁹ Zie Ton Spamer, Deurne en Vreekwijk. Een tweeling? (Werktitel. In voorber.)

⁴⁰ Van Heugten, 15

In 1476 was er verschil van mening over de plaats waar het Blokhuis stond.⁴¹ Aangezien het Blokhuis nog in 1510 werd gerepareerd moet het er toen nog gestaan hebben. Het verschil van mening kan dus niet op het gebouw zelf geslagen hebben, maar alleen op de plaats waar het voor iedereen zichtbaar stond. Dat wil zeggen dat het conflict slechts over één vraag kan zijn gegaan: aan wie behoort het perceel grond - ligt het in Deurne of in Asten? Een dergelijke vraag doet zich alleen voor als de waterloop zich verlegd heeft. Van Heugten vermeldt ook in zijn artikel dat de Aa daar in verschillende takken voortkabbelde.

Het heeft er alle schijn van dat gehucht en Blokhuis aanvankelijk ten noorden van de Aa lagen. Dat verklaart waarom we in 1399 lezen "*int Leensel gelegen inde prochien van Dornen*" (dus aan de Deurnese kant van de Aa) en in 1480: "*Leensel, deels in de parochie van Doerne en Asten*".

Waterlopen en wegen waren nog niet 'nagel- en wortelvast'. Maar de gebouwen bleven waar ze waren. Dat wordt nog eens fraai bevestigd door de luchtfoto van 1970. De overeenkomst met de kaart uit 1803 (pag. 14) is opmerkelijk. De Aa blijkt gekanaliseerd en aan de uiterste oostrand zijn er twee gebouwen bijgekomen. Maar de bebouwing uit 1803 is er nog en het meest noordelijke gebouw ligt nog in dezelfde kompasrichting tegen de Aa aan.

De huidige techniek laat het ons nog beter en mooier zien⁴²:

⁴¹ van Heugten, 14

⁴² Google Earth, 2012

Literatuur.

- Bach, A.
 Beijers, H. & P. Koolen
 Bussel, G.J. van
- Bijsterveld, A-J.
- Camps, H.P.H.
- Clevis, H., & J.A. Coldewij
 Coldewij, J.A.
 Deeters, J.
- Gysseling, M.
- Hardenberg, H.
- Heugten, W. van
 Klaversma, T.
 Lindemans, J.
- Linssen, C.A.A.
- Maas, T
- Ouwerling, H.N.
- Roelandts, K.
- Schiffer, P.,
- Spamer, Ton
- Theuws, F.
- Zuylen, R.A. van
- Deutsche Namenkunde II. Die deutschen Ortsnamen 2. Heidelberg, 1954.
 Vliedens Verleden. Vlierden, 1996.
 Helmonds vroegste geschiedenis in het licht van de hertogelijke machtspolitiek, 1179-1241. In: *Castellogica II*, 1992, 192-202.
 Van Texandrië naar de Kempen. Het noorden van het bisdom Luik in de volle Middeleeuwen. In: *Brabants Heem*, jrg. 54, nr. 2, 2002, 67-77.
 Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312. I. De Meijerij van 's-Hertogenbosch. 's-Gravenhage, 1979.
 De graven van Kessel. In: *Castellogica*, 1984, 71-100.
 De heren van Kuyc 1096-1400. Tilburg, 1991.
 Servatiusstift und Stadt Maastricht. Untersuchungen zur Entstehung und Verfassung. Bonn, 1970.
 Overzicht van de toponymie van het Waasland. In: *Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde enz.* 1956, 91-100.
 Naamkundige problemen rond het koningsgoed in de Maasgouw. In: *Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde enz.*, jrg. 43, 1967, 4-26.
 Het blokhuis op Leensel. In: *D'n Uytbeyndel*, jrg. 1996, nr. 34, 14-17
 Strijd om de Kempen. In: *Brabants Heem*, XXV, 1973.
 De -zele en -hovenamen. In: *Nomina Geographica Flandrica*. Uitgavenreeks van de Vlaamse Toponymische Vereeniging te Leuven. Leuven, 1954.
 De formele betrekkingen tussen het monasterium en koningen tot aan de bevestiging van de rijksonmiddellijkheid in 1235. In: *Historische opstellen over Lotharingen en Maastricht in de middeleeuwen*. Assen/Maastricht, 1985, 112-135.
 Asten in de Middeleeuwen. In: T. Maas (red.), *Geschiedenis van de heerlijkheid Asten*. Asten, 1994, 9-22.
 Geschiedenis der dorpen en heerlijkheden Deurne, Liessel en Vlierden. Helmond, 1933.
 Sele und Heim. In: *Namenforschung. Festschrift für Adolf Bach*. Hrsg. R. Schützeichel & M. Zender. Heidelberg, 1965., 273-299.
 Die Grafen von Geldern im Hochmittelalter (1085-1229). Ein Beitrag zur Geschichte des unteren Rheingebietes. Geldern, 1988.
 Een karretje op den zandweg reed..... Deurnese toponiemen uit de periode 721 - 1900. Deurne, 2010.
 De archeologie van de periferie. Studies naar de ontwikkeling van bewoning en samenleving in het Maas Demer Scheldegebied in de vroege middeleeuwen. Amsterdam, 1988.
 Stadsrekeningen van het jaar 1399-1800. 's-Hertogenbosch, 1861-1876.